

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De vloek van de overvloed ... of de uitdaging van het tekort

Dietz, A.J.

Citation

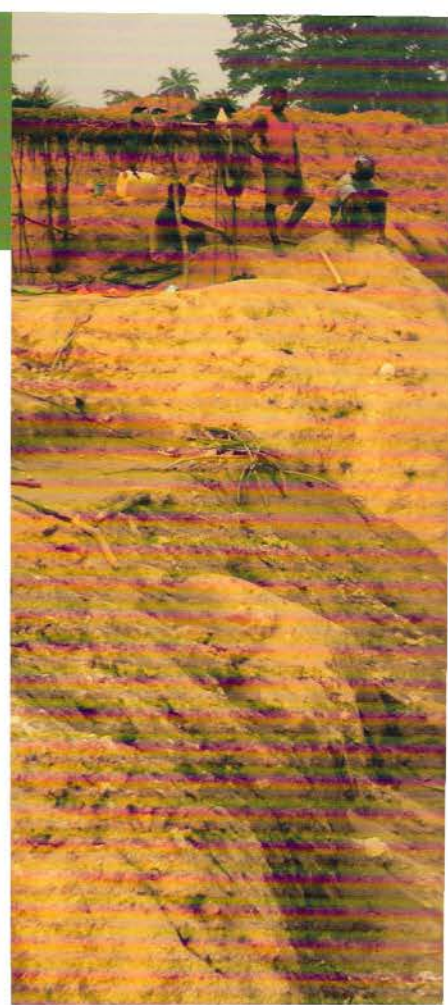
Dietz, A. J. (2009). De vloek van de overvloed .. of de uitdaging van het tekort. *Geografie: Vaktijdschrift Voor Geografen*, 18(4), 14-16. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/15273>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/15273>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Brits-Amerikaanse geograaf Cole verdeelde de wereld van 1990 in regio's op basis van natuurlijke en economische rijkdom/armoede. Vijftien jaar later blijken de regio's met minder natuurlijke rijkdom een economische inhaalslag te hebben gemaakt.

De vloek van de overvloed

... of de uitdaging van het tekort

In de vierde klas van de middelbare school wist ik het ineens zeker: ik zou sociale geografie gaan studeren. Een jonge aardrijkskundecollega aan mijn Eerselse hbs had juist in Nijmegen examen gedaan. Toen we hem vroegen wat dat nou voor een vak was, sociale geografie, week hij een lesuur af van de gewone stof. Zijn bevlogen les over determinisme en possibilisme, over Ratzel en Vidal de la Blache, over hulpbronnen en bestaansvererving en over de spanning tussen mens en milieu is me altijd bijgebleven. Ik geef zelf al weer jaren les op de universiteit en heb daarbij vele eerstejaars studenten

ingeleid in diezelfde basisprincipes van ons vak. Eén basiswijsheid die ik wilde inprenten was het possibilisme. Dat deed ik via de doeltreffende aanpak van de Brits-Amerikaanse geograaf John Cole. Eerst gebruikte ik zijn leerboek (*Geography of the World's Major Regions*, 1996), later vooral zijn indeling van de wereldregio's in gebieden met veel en weinig natuurlijke rijkdommen, en gebieden met een rijke en arme economie.

Geen verband

De laatste paar jaar nam bij mij de twijfel toe. Wetenschappers van buiten de geografie

durfden het aan behoorlijk deterministische theorieën te verkondigen. Voor een politicooloog als Thomas Homer Dixon was het evident dat gebieden met een schaarste aan natuurlijke hulpbronnen een grote kans hadden in een negatieve spiraal van geweld en verwoesting te belanden en daarmee dus eeuwig arm te blijven. De econoom Paul Collier zag in een overvloed aan natuurlijke hulpbronnen juist een reden voor voortdurende strijd (*driven by greed*), geweld, verwoesting en armoede. Als possibilistisch geschoold geograaf had ik bij het lezen van deze en andere *sweeping statements* steeds de neiging 'ja, maar' te roepen en de aanpak van Cole naar voren te schuiven.

In zijn leerboek onderscheidt John Cole 'vriendelijke' en 'onvriendelijke landschappen'. De eerste verdeelt hij in de tropische en subtropische natte bossen, de tropische droge savannes, de mediterrane landschappen, de loof- en naaldbosgebieden van de gematigde breedten en de tropische en gematigde graslanden. Coles 'onvriendelijke landschappen' zijn berglandschappen, de hete en koude woestijnen (aride gebieden) en de toendra-landschappen. Cole maakt duidelijk dat het nergens volkomen onmogelijk is te overleven maar dat de moeite die je daarvoor moet doen enorm varieert. Vervolgens gaat hij voor elk van de twaalf door hem onderscheiden werelddelen na hoeveel natuurlijke rijkdom is en of dit samenhangt met de economische rijkdom in dat werelddeel. Hij doet dit voor

Figuur 1: Natuurlijke en economische rijkdom per werelddeel (wereldgemiddelde = 1)

Er zijn gebieden met veel natuurlijke rijkdommen die de laatste vijftien jaar economisch relatief sterk zijn gegroeid. De diamantvoorraden in Sierra Leone hebben echter vooral geleid tot gevaarlijke politieke instabiliteit. In deze mijn werd vroeger gewerkt met zware graafmachines. Sinds de burgeroorlog gebeurt dat weer handmatig omdat de machines het land bijna niet meer in kunnen.

is van de variabelen, valt daarin natuurlijk wel een verschuiving te verwachten, waarbij de relatief grotere bevolkingsgroei in Sub-Sahara Afrika en Zuid-Azië de natuurlijke rijkdom daar (verder) ondermijnt. De variabelen land, productief land en water zijn in mijn ogen vrij stabiel (op de termijn van een of enkele decennia), de variabelen fossiele brandstoffen en minerale rijkdommen wat variabler. Het kost echter veel tijd om dat uit te zoeken. Wel tamelijk eenvoudig in beeld te brengen is de economische dynamiek: het relatieve aandeel van alle landen (en dus van de wereldregio's à la Cole) in de economische welvaart in de wereld. Het aandeel in Coles meetjaar 1990 is goed te vergelijken met dat in 2005. Het laat mooi zien wat er gebeurde in de periode waarin de Koude Oorlog geen invloed meer had, de wereldeconomie snel toenam en vooral Aziatische gebieden economisch een groeispurt maakten.

Hoe verging het Coles economisch rijke wereldregio's na vijftien jaar? Rusland en Centraal Azië zakten ver weg en Centraal Europa versterkte haar economische positie aanzienlijk. De VS/Canada en Oceanië leverden iets in, West-Europa en Japan/Zuid-Korea gingen er relatief wat op vooruit (figuur 3).

Bij de wereldregio's die in 1990 economisch onder het wereldgemiddelde zaten, was Sub-Sahara Afrika de grote verliezer, maar ook Noord-Afrika en Zuidwest-Azië leverden in. China en Zuid-Azië groeiden juist flink. Latijns Amerika en Zuidoost-Azië stabiliseerden hun positie op het economische wereldtoneel.

1990. Voor 'economische rijkdom' gebruikt hij het bruto regionaal product van een gebied, gedeeld door de bevolking (het gaat om het reële BRP, dus met koopkrachtcorrectie). En voor 'natuurlijke rijkdom' stelt hij een variabele samen op basis van vijf deelvariabelen:

- landareaal,
- productief land (1 x areaal akkerland + 0,2 x areaal bos + 0,1 x areaal weideland),
- zoetwatervoorraad (gemiddelde jaarlijkse regenval x gebiedsgrootte),
- fossiele brandstof (bewezen reserves aan olie, gas en steenkool, bij elkaar opgeteld in olie-equivalenten), en
- mineralenrijkdom (bewezen reserves van zestien economisch belangrijke mineralen: 5 x ijzer + 4 x bauxiet en koper + 2 x lood, zink, fosfaat, kaliumzout en diamant + 1 x tin, zilver, goud, chroom, mangaan, nikkel, wolfram en zwavel).

Voor elke wereldregio drukt hij de deelvariabelen uit in percentages van het wereldtotaal in 1990 en middelt deze zonder verder te wegen. Het resultaat (figuur 1) is basiskennis voor hele generaties Amsterdamse geografie- en planologiestudenten en – naar ik aanneem – voor vele anderen.

Coles gegevens voor 1990 laten geen verband zien tussen natuurlijke en economische rijkdom. Door de natuur rijk bedeelde wereldregio's (per capita) kunnen zowel zeer welarend zijn als straatarm. En andersom:

door de natuur karig bedeelde wereldregio's kunnen zowel straatarm zijn als zeer rijk.

Figuur 2 laat zien hoe Cole kwam tot zijn conclusies over natuurlijke rijkdom dan wel armoede (wereldgemiddelde = 1.0).

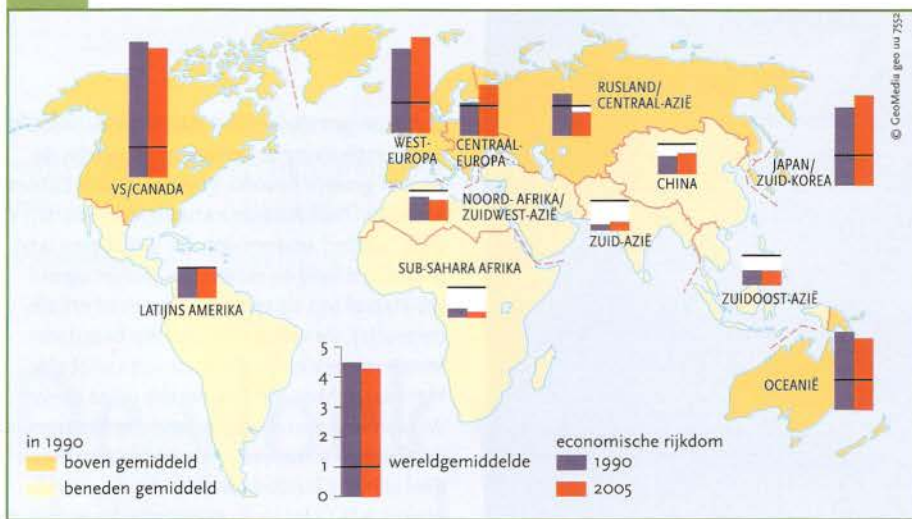
Dynamiek

Ik heb me vaak afgevraagd of de gegevens uit 1990 nog wel bruikbaar waren voor de huidige tijd. Wat betreft de natuurlijke variabelen verwacht ik slechts een heel langzame verschuiving. Omdat de bevolkingsomvang (of beter: het relatieve aandeel van een wereldregio in de wereldbevolking) steeds de basis

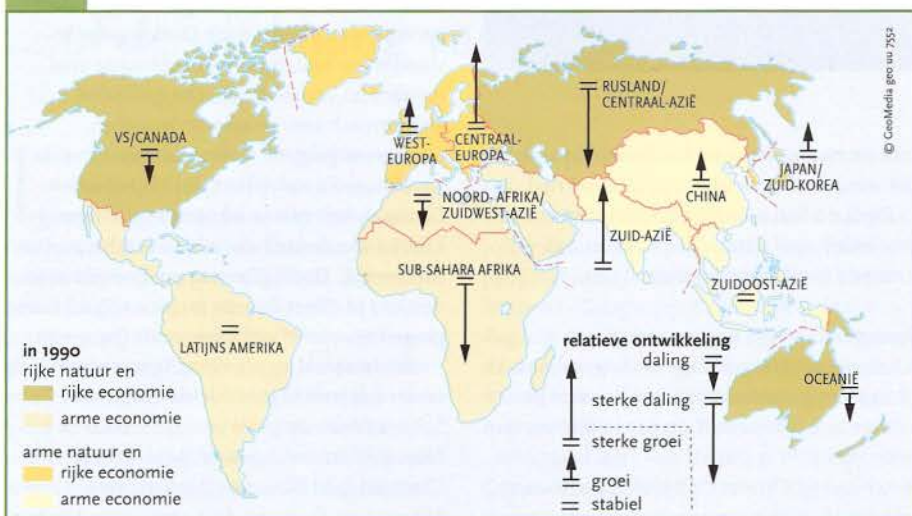
Figuur 2: Natuurlijke rijkdom (per capita)

Wereldregio	Landareaal	Productief land	Zoet water	Fossiele brandstoffen	Minerale rijkdommen
Oceanië	12.8	9.0	4.0	6.2	20.2
Rusland/Centraal Azië	3.2	3.1	2.0	4.4	3.3
VS/Canada	2.8	2.7	2.3	2.2	3.4
Latijns Amerika	2.8	1.7	3.3	0.7	1.8
Sub-Sahara Afrika	1.8	1.3	1.5	0.4	1.8
Noord-Afrika / Zuidwest-Azië	1.5	0.8	0.2	5.4	0.8
West-Europa	0.4	0.6	0.7	0.9	0.7
Centraal Europa	0.4	1.0	0.3	0.5	0.9
Japan/Zuid-Korea	0.1	0.2	0.4	0.0	0.1
China	0.4	0.4	0.4	0.2	0.2
Zuid-Azië	0.2	0.5	0.3	0.1	0.1
Zuidoost-Azië	0.4	0.7	1.2	0.3	0.1

Figuur 3: Economische rijkdom (wereldgemiddelde = 1)

Figuur 4: Economische groei in relatie tot natuurlijke rijkdom (1990-2005)

Het zijn geen opzienbarende resultaten. Tot we ze beschouwen in relatie met Coles inschattingen van de natuurlijke rijkdom. Alle wereldregio's die Cole heeft ingedeeld als gebieden met een relatief rijke natuur gingen er tussen 1990 en 2005 in economisch opzicht relatief op achteruit. Alleen Latijns Amerika bleef stabiel. Alle gebieden met een arme natuur gingen er in economische zin relatief op vooruit, met uitzondering van

Wereldregio's met een rijke natuur gingen er tussen 1990 en 2005 in economisch opzicht relatief op achteruit

Zuidoost-Azië, dat echter nog stabiel bleef (figuur 4). Het lijkt erop dat wereldregio's die gezegend zijn met een relatief rijke natuur per capita de laatste vijftien jaar economisch minder hard gegroeid zijn dan de regio's met een relatief karige natuur per capita.

Dit zou steun verlenen aan de theorie van de *resource curse*: gebieden die in verhouding rijk bedeeld zijn met natuurlijke hulpbronnen zijn in de recente wereld economie relatief minder succesvol geweest dan de gebieden met een karige natuur. De economen Ian Bannon en Paul Collier toonden statistisch al aan dat gebieden met veel natuurlijke hulpbronnen de laatste decennia een grotere kans hadden in een oorlogssituatie te belanden (en daaruit vaak verarmd tevoorschijn te komen) dan gebieden met een relatief arme natuur. Verder wezen de politicoloog Thomas

Homer Dixon en de geograaf/bioloog Jared Diamond op het fenomeen van *ingenuity*: als samenlevingen met de rug tegen de (natuur-)muur staan en de omstandigheden verder gunstig zijn, komt daar relatief meer creatieve energie vrij die leidt tot betere economische prestaties dan in samenlevingen die gezegend zijn met een rijkere natuur.

We moeten hier wel waken voor ahistorische interpretaties. We weten van eerdere perioden in de wereldgeschiedenis dat gebieden met grote natuurlijke rijkdommen juist in het voordeel waren: anders zou de economische expansie van de Verenigde Staten en van de Sovjet-Unie in de jaren vijftig en zestig niet mogelijk zijn geweest. Maar blijkbaar stond er in de periode na de Koude Oorlog een premie op (relatief) 'natuurarme' economische creativiteit, zoals in Zuid-India en Oost-China. En blijkbaar leidde die periode ook tot economisch gevaarlijke politieke instabiliteit in gebieden met veel natuurlijke rijkdommen, zoals in Congo, Iraq en Zimbabwe. Cole en ik zeggen dan wel in koor: dit mag nooit deterministisch worden uitvergroet. Want er zijn nog steeds gebieden met veel natuurlijke rijkdommen die de laatste vijftien jaar economisch relatief sterk zijn gegroeid. En er zijn ook nog steeds veel gebieden met weinig natuurlijke rijkdommen waar de armoede eerder is toe- dan afgenomen. Dat maakt ons vaak boeiend: wat zijn dan de mogelijke oorzaken van deze geografische verschillen? En wat zal ervan overblijven nu de wereldeconomie met de huidige systeemcrisis in een nieuwe fase terecht komt? •

Bronnen

- Bannon, I. & P. Collier 2003. *Natural Resources and Violent Conflict: Options and Action*. World Bank Publications, Washington.
- Cole, J. 1996. *Geography of the World's Major Regions*. Routledge, London & New York.
- Diamond, J.M. 2005. *Collapse. How Societies Choose to Fail or Succeed*. Penguin Books, London.
- Homer Dixon, Th. 2001. *The Ingenuity Gap*. Vintage, London.